

ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙ: ΜΙΑ ΑΜΦΙΔΡΟΜΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΚΑΡΠΙΟ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

Παναγιώτης Τσιρίδης

Περίληψη

Κατά κοινή αντίληψη στη λογοτεχνία, η μετάφραση οδηγεί τον μεταφραστή σε μια καλύτερη ανάγνωση του λογοτεχνικού έργου. Με τον ίδιο τρόπο, η μεταφορά ενός έργου τέχνης σε μια άλλη μορφή μπορεί να αποτελέσει για αυτόν που την πραγματοποιεί ένα σημαντικό εργαλείο κατάκτησης της γλώσσας.

Στόχος του σεμιναρίου είναι να δείξει με ποιο τρόπο η μουσική μπορεί να κάνει αυτή τη «μεταφορά» ενισχύοντας αφενός το κίνητρο για μάθηση και αφετέρου την ίδια τη γλωσσική ανάπτυξη των μαθητών.

Στο μεγαλύτερο μέρος του εργαστηρίου θα προσεγγίσουμε βιωματικά το πώς μπορούμε παίξουμε μουσική με αφορμή ένα βιβλίο αλλά και πώς μπορούμε να δημιουργήσουμε ένα βιβλίο παίζοντας με τη μουσική. Στη συνέχεια θα επεξεργαστούμε το μοντέλο εκείνο με το οποίο μπορούμε να πραγματοποιούμε κάθε φορά αυτή τη μεταφορά ανάλογα με τη βαθμίδα εκπαίδευσης και τους στόχους μας.

1. ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΙΑ ΤΕΧΝΗ ΣΤΗΝ ΑΛΛΗ

Η σχέση αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις τέχνες και ειδικά αυτή ανάμεσα στη μουσική και τη γλώσσα είναι μια σχέση διαρκής και αναπτυσσόμενη από την αρχή του ανθρώπινου πολιτισμού. Η γλώσσα περιέχει τη μουσική δομή ενώ η μουσική μπορεί να ειπωθεί και σαν μια «άλλη γλώσσα», έναν άλλο γλωσσικό κώδικα με δική του γραμματική και συντακτικό. (Γρηγορίου, 1994). Αυτή η σχέση βέβαια είναι κάτι που αφορά σε όλες τις τέχνες. Από τις προϊστορικές τελετές-αναπαραστάσεις όπου συμπράττουν ο χορός, τα εικαστικά, η μουσική και η γλώσσα μέχρι τα δοκίμια του Paul Klee περί μουσικής και ζωγραφικής ή τα σύγχρονα multimedia έργα στα οποία δεν απουσιάζει καμία τέχνη, βλέπουμε συνεχώς τις τέχνες να αλληλεπιδρούν ανάλογα με τις κοινωνικές συνθήκες και τις ανάγκες των δημιουργών τους. Αυτό όμως που θα μας απασχολήσει στο βιωματικό εργαστήριο είναι η εκπαιδευτική σημασία αυτής της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις τέχνες και ιδιαίτερα ανάμεσα στην μουσική και το παραμύθι.

Αποτελεί πλέον κοινό τόπο πως η μετάφραση ενός λογοτεχνικού έργου, όπως για παράδειγμα ενός ποιήματος, από μια γλώσσα σε μια άλλη, οδηγεί τον μεταφραστή σε μια βαθύτερη ανάγνωση του πρωτότυπου ποιήματος. Μπορούμε να θυμηθούμε ένα γνωστό στους περισσότερους ποιήμα όπως είναι για παράδειγμα «*Η Ιθάκη*» του Κωνσταντίνου Καβάφη το οποίο το έχουμε διαβάσει και το έχουμε ακούσει αρκετές φορές και γενικά κάθε φορά καταλαβαίνουμε τη σημασία του. Στην περίπτωση όμως που επιχειρήσουμε να το μεταφράσουμε σε μια άλλη γλώσσα τότε θα ανακαλύψουμε εκ νέου το ποίημα. Η λειτουργία της μετάφρασης μας καλεί να εμβαθύνουμε στο ποίημα προκειμένου να μπορέσουμε να το οικειοποιηθούμε και να μπορέσουμε να το «ξαναγράψουμε» σε μια άλλη γλώσσα. Καλούμαστε δηλαδή να το κάνουμε δικό μας

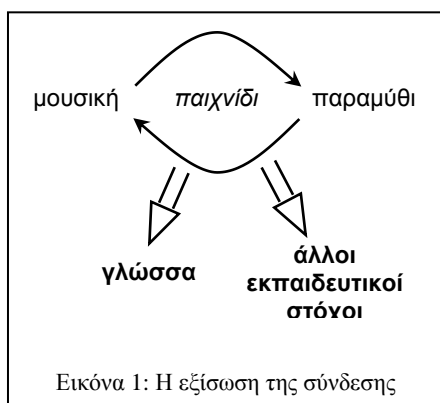
για να μπορέσουμε να γίνουμε και εμείς δημιουργοί του. Στο επίμετρο της ελληνικής έκδοσης των ποιημάτων του Philippe Jaccottet, ο μεταφραστής και ποιητής Θανάσης Χατζόπουλος σημειώνει: «Έτσι η μετάφραση, πέρα από γλωσσικές ομοιότητες, αναλογίες, αντιστοιχίες, πρέπει πρώτα να λειτουργήσει ως πράξη υιοθεσίας. Το υλικό έχει ήδη τις χρωμοσωμιακές προδιαγραφές του και ο μεταφραστής οφείλει να το υποδεχτεί όπως το ξένο παιδί το νέο περιβάλλον: με προσοχή, αγάπη, ακρίβεια και δεκτικότητα, επιτρέποντάς του να αναπτυχθεί στη νέα γλώσσα ωφέλιμα, ωφέλιμα ως προς τον εαυτό του». (Jaccottet, 2006). Αυτή η λειτουργία της μετάφρασης, αυτή η πράξη υιοθεσίας, λειτουργεί και όταν μεταφέρουμε ένα έργο από μια μορφή τέχνης σε μια άλλη. Ένας χορογράφος, για παράδειγμα, «ξαναγράφει» το μουσικό έργο πάνω στο οποίο εργάζεται μεταφέροντάς το σε εικόνα και κίνηση. Μέσω αυτής της μεταφοράς, ο ίδιος γίνεται ένας από τους πιο δημιουργικούς ακροατές του μουσικού έργου και στη συνέχεια δημιουργός μιας δικής του χορογραφίας. Το ίδιο συμβαίνει όταν ένας μουσικός συνθέτει μια μουσική για ένα ποίημα ή όταν ένας ποιητής γράφει πάνω σε μια μουσική. Σε κάθε περίπτωση ο καλλιτέχνης καλείται να υιοθετήσει το πρωτότυπο έργο προκειμένου να μπορέσει να το υποδεχθεί δημιουργικά σε μια άλλη τέχνη. Η μεταφορά δηλαδή και η σύνδεση ανάμεσα στις τέχνες λειτουργεί - όπως και η μετάφραση ενός λογοτεχνικού έργου από τη μια γλώσσα σε μια άλλη - σαν μια πράξη υιοθεσίας, μια πράξη κατά την οποία διαμεσολαβεί ο ψυχισμός και η νόηση αυτού που κάνει τη μεταφορά, διαμεσολαβεί δηλαδή η γλώσσα.

2. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΜΙΑΣ ΤΕΤΟΙΑΣ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ

Μια τέτοια σύνδεση και μεταφορά ανάμεσα στις τέχνες μπορεί να είναι ιδιαίτερα ωφέλιμη στην εκπαιδευτική διαδικασία. Στο εργαστήριο θα δούμε μέσα από βιωματικό τρόπο τη σημασία που μπορεί να έχει μια τέτοια μεταφορά και σύνδεση και ιδιαίτερα ανάμεσα στη μουσική και το παραμύθι. Επίσης, μέσα από την ανάλυση των βιωματικών δραστηριοτήτων θα ορίσουμε τους εκπαιδευτικούς στόχους που αφορούν σε μια τέτοια σύνδεση, αλλά και βασικές μεθοδολογικές προτάσεις για την επίτευξη αυτών των στόχων. Τέλος θα προσπαθήσουμε να αποσαφηνίσουμε μερικές παρανοήσεις που διαπιστώνονται συχνά σε σχέση με αυτή τη σύνδεση.

Βασικό εργαλείο για μια τέτοια σύνδεση αποτελεί το παιχνίδι. Στο παιχνίδι συμπεριλαμβάνονται και τα παιχνίδια που σχετίζονται με τις τέχνες όπως το θεατρικό παιχνίδι, παιχνίδια κίνησης ή μουσικά παιχνίδια, αλλά και κάθε παιχνίδι ανάμεσα σε ομάδες που έχει συγκεκριμένο πλαίσιο και κανόνες. Στην εικόνα 1 βλέπουμε σχηματικά τον τρόπο που μπορούν να συνδεθούν η μουσική με το παραμύθι, μέσω του

παιχνιδιού, μια σύνδεση η οποία αναπτύσσει αφενός την προφορική και γραπτή γλώσσα των μαθητών και αφετέρου συμβάλει στην επίτευξη και άλλων σημαντικών εκπαιδευτικών στόχων.

Σε ότι αφορά στην ανάπτυξη της γλώσσας, η σύνδεση της μουσικής με το παραμύθι λειτουργεί με τον τρόπο που αναφέραμε παραπάνω για τη μετάφραση ενός ποιήματος από τη μια γλώσσα σε μια άλλη. Είτε πηγαίνουμε από τη μουσική προς το παραμύθι, είτε αντίθετα το απόσταγμα αυτής της ζύμωσης δεν είναι άλλο από την ίδια τη γλώσσα. Παρακάτω, μέσα από τα παραδείγματα που θα αναφέρουμε, θα αναλύσουμε περισσότερο πως επιτυγχάνεται αυτός ο στόχος.

Εκτός όμως από την ανάπτυξη της γλώσσας, το παιχνίδι της σύνδεσης της μουσικής με το παραμύθι μπορεί να εξυπηρετήσει και άλλους εκπαιδευτικούς στόχους όπως είναι η ανάπτυξη κινήτρων για τη συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία, η σύσφιξη των δημιουργικών δεσμών ανάμεσα στα μέλη μιας σχολικής μονάδας, η ένταξη των αλλόγλωσσων μαθητών στην τάξη, η ανάπτυξη του μουσικού αισθητηρίου των μαθητών και τέλος η ανάπτυξη βασικών ηθικών αρχών και αξιών.

Στα παρακάτω παραδείγματα θα δούμε με ποιο τρόπο μπορούν επιτευχθούν όλοι αυτοί οι στόχοι.

2.1. Από τη λέξη στο μουσικό αυτοσχεδιασμό

Τα παιδιά μιας τάξης είναι χωρισμένα σε μικρές ομάδες. Μια ομάδα διαλέγει στην τύχη μια από τις τέσσερις κάρτες, όπου σε κάρτα είναι γραμμένη μια από τις λέξεις «λυπάμαι», «χαίρομαι», «θυμώνω» και «φοβάμαι». Η ομάδα που διάλεξε την κάρτα συνεννοείται για λίγα λεπτά και καλείται να αποδώσει μουσικά τη λέξη της έτσι ώστε τα παιδιά των άλλων ομάδων να καταλάβουν για ποια από τις τέσσερις λέξεις πρόκειται. Μετά από το μουσικό αυτοσχεδιασμό της ομάδας, τα παιδιά των άλλων ομάδων κάνουν συμβούλιο και αποφασίζουν από κοινού σαν ομάδα ποια λέξη νομίζουν πως είναι αυτή που αφορούσε το μουσικό αυτοσχεδιασμό. Στη συνέχεια παίζει μια άλλη ομάδα.

Με βάση όσα αναλύσαμε παραπάνω μπορούμε να δούμε τι ακριβώς επιτυγχάνεται με αυτό το παράδειγμα. Τα παιδιά, προκειμένου να μπορέσουν να μεταφέρουν τη λέξη σε μουσική καλούνται να εμβαθύνουν σε αυτή. Τι

ακριβώς σημαίνει «θυμώνω» ή «φοβάμαι» για τον καθένα; Πως μπορείς να δείξεις στον άλλο ένα τέτοιο συναίσθημα αν δεν είσαι σε θέση να το καταλάβεις και να το αισθανθείς σε βάθος; Το σημαίνον «φοβάμαι» μετασηματίζεται μέσω της σημαίνουσας σημασίας του σε ένα νέο σημαίνον που αποτελείται μόνο από ήχους και μουσική. Η μεταφορά δηλαδή του σημαίνοντος αποτελεί μια πράξη πάνω απ' όλα γλωσσική.

Τα παιδιά για να πετύχουν στο παιχνίδι τους καλούνται να συνεργαστούν μεταξύ τους. Η ομάδα που εκτελεί τον αυτοσχεδιασμό αποφασίζει από κοινού για τον τρόπο που θα παίξουν ενώ οι ομάδες που ακούνε αποφασίζουν μαζί για το ποια λέξη νομίζουν πως άκουσαν. Μια τέτοια εκπαιδευτική πρακτική μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην ικανότητα των παιδιών να συνεργάζονται και να συνυπάρχουν δημιουργικά μαζί. Ειδικά για τους αλλοδαπούς μαθητές που δεν γνωρίζουν καλά τη γλώσσα του σχολείου, ένα τέτοιο παιχνίδι μπορεί να είναι ιδιαίτερα βοηθητικό για την ένταξή τους στο σχολικό περιβάλλον καθώς έχουν την ευκαιρία να παίξουν με ένα παιχνίδι όπου κυριαρχεί η μεταφορά της γλώσσας σε έναν μη-γλωσσικό κώδικα, μεταφορά την οποία εκείνα κάνουν σε καθημερινή βάση προσπαθώντας να προσαρμοστούν σε ένα αλλόγλωσσο για αυτά περιβάλλον.

Μέσα από ένα τέτοιο παιχνίδι είναι σαφές πως τα παιδιά αναπτύσσουν και το μουσικό τους αισθητήριο. Μαθαίνουν να εκφράζονται μέσα από έναν άλλο κώδικα, αυτόν της μουσικής και να επικοινωνούν μεταξύ τους με αυτόν. Ο γνωστός Άγγλος ψυχαναλυτής Donald Winnicott επισημαίνει τη σημασία αυτής της πράξης αυτοσχεδιασμού για την ψυχική ανάπτυξη των παιδιών «Δώστε σε ένα παιδί από την πρώτη στιγμή Mozart, Haydn και Scarlatti. Το αποτέλεσμα θα είναι ίσως ένα πρόωρο καλό γούστο, που μπορεί να επιδειχθεί στις κοινωνικές συναναστροφές. Όμως το παιδί πιθανόν να πρέπει να ξεκινήσει με θορύβους από το φύσημα του χαρτιού τουαλέτας πάνω σε μια τσατσάρα, κι αυτοί να κλιμακωθούν σε κτυπήματα πάνω σε μια κατσαρόλα και σε φύσημα μιας παλιάς σάλπιγγας. Η απόσταση από το ουρλιαχτό και τους συνηθισμένους θορύβους μέχρι το Voi che Sapete είναι τεράστια και η εκτίμηση του θαυμαστού θα πρέπει να είναι προσωπική επίτευξη και όχι ένα εμφύτευμα» (Winnicott, 2003, σελ. 155).

Ο Winnicott (2003), στο άρθρο του «Ηθική και εκπαίδευση» επισημαίνει επίσης τη σημασία που έχει για την ανάπτυξη του πολιτισμού και της ηθικής η δυνατότητα των παιδιών να συνδιαλέγονται δημιουργικά με τον εαυτό τους και τους άλλους μέσα από τις τέχνες. Μια τέτοια δυνατότητα αντίθετα από τη νουθεσία και την επιβολή μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη ενός ψυχισμού με ηθική βάση. Στο ίδιο κλίμα, η γαλλίδα ψυχανάλυτρια Francoise Dolto σημειώνει πως «ο πολιτισμός είναι μια κατάσταση που δεν διατηρείτε παρά από την αξία καθενός από τα μέλη του και από την μεταξύ τους δημιουργική ανταλλαγή» (Mannoni, 2002, σελ. 56).

2.2 Από το παραμύθι στη μουσική

Η πρακτική αυτή είναι αρκετά διαδεδομένη και ενταγμένη πρόσφατα στα καινούργια βιβλία της Α΄ και Β΄ τάξης του δημοτικού σχολείου. Το μόνο που θα πρέπει να προσέξουμε σε μια τέτοια πρακτική είναι το λάθος της κατά γράμμα μετάφρασης. Αν για παράδειγμα μεταφράσουμε το ποίημα «Ιθάκη» αντικαθιστώντας κάθε ελληνική λέξη με μια αγγλική, το σίγουρο είναι πως θα καταστρέψουμε απλά το ποίημα. Το ίδιο θα πρέπει να προσέξουμε και στην περίπτωση της μεταφοράς από το παραμύθι στη μουσική. Εάν απλά προσθέσουμε στην αφήγηση ήχους που αντιστοιχούν σε λέξεις του κειμένου το αποτέλεσμα θα είναι μια ανάγνωση με ήχους και όχι μια σύνδεση ή μεταφορά ανάμεσα στις δύο τέχνες. Όπως γράφουμε και παραπάνω, η μετάφραση - μεταφορά από τη μια τέχνη στην άλλη αποτελεί μια πράξη υιοθεσίας. Η μεταφορά ορισμένων λέξεων σε ήχους είναι ένα μέρος αυτής της πρακτικής. Η σύνδεση όμως αυτή είναι προτιμότερο να στηρίζεται στο σύνολο του έργου και η μουσική που παράγεται να αποτελεί ένα νέο έργο «ωφέλιμο για τον εαυτό του» όπως σχολιάζει παραπάνω ο ποιητής Θανάσης Χατζόπουλος. Με αυτό τον τρόπο οι μαθητές μπορούν να εμβαθύνουν στο κείμενο ενώ παράλληλα έχουν την δυνατότητα να αναπτύξουν τόσο τη δημιουργικότητά τους όσο και όλους τους άλλους παράγοντες που αναφέραμε παραπάνω.

2.3. Από τους ήχους στο παραμύθι

Τα παιδιά μιας τάξης είναι χωρισμένα σε μικρές ομάδες. Ο εκπαιδευτικός βάζει στα παιδιά να ακούσουν δέκα διαφορετικούς ήχους που προέρχονται από ένα σπίτι όπως ένα παλιό ρολόι, μια γάτα, ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι κ.α. Μετά από κάθε ήχο τα παιδιά κάνουν συμβούλιο στις ομάδες τους και γράφουν από πού νομίζουν ότι προέρχεται ο ήχος που άκουσαν. Όταν τελειώσουν οι ήχοι ο εκπαιδευτικός ελέγχει τις απαντήσεις των ομάδων. Στη συνέχεια κάθε ομάδα προσπαθεί να φανταστεί μια ιστορία η οποία να ταιριάζει με τη διαδοχή των ήχων που ακούστηκαν. Όταν φτιάξουν τις ιστορίες τους μπορούν να τις δραματοποιήσουν ακούγοντας παράλληλα τους ήχους. Το παιχνίδι μπορεί να συνεχιστεί και άλλες μέρες εάν ο εκπαιδευτικός προτείνει στα παιδιά να γράψουν και να εικονογραφήσουν τις ιστορίες τους φτιάχνοντας κάθε ομάδα το δικό της βιβλίο.

Σε αυτό το παράδειγμα όλη η δημιουργία ξεκινάει από ένα απλό παιχνίδι ανταγωνισμού. Μέσα από αυτή τη διαδικασία δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να συναντηθούν δημιουργικά μεταξύ τους, γεγονός το οποίο συμβάλει ιδιαίτερα σε όλους τους εκπαιδευτικούς στόχους που έχουμε αναφέρει παραπάνω. Ειδικά όμως σε ότι αφορά στη γλώσσα, η παραπάνω δραστηριότητα μπορεί να αποτελέσει ένα ισχυρό κίνητρο για τη συμμετοχή των παιδιών στη ανάπτυξη του προφορικού και γραπτού λόγου, να ωθήσει τα παιδιά στη δημιουργική γραφή και να τα φέρει κοντά στον κόσμο του βιβλίου, από τη στιγμή που και τα ίδια έχουν τη δυνατότητα να αισθανθούν σαν συγγραφείς.

3.4. Από τη μουσική στο παραμύθι

Ο τρόπος που ακούει ο κάθε άνθρωπος μουσική είναι ιδιαίτερα σύνθετος και δύσκολα ορίζεται. Εντούτοις στην εκπαιδευτική διαδικασία μπορούμε να αξιοποιήσουμε το προγραμματικό περιεχόμενο ενός μουσικού έργου, ακόμα και όταν αυτό είναι εντελώς άσχετο με τις προθέσεις του συνθέτη του. Εάν πάρουμε για παράδειγμα μια ουγγρική ραψωδία του Brahms ερμηνεύοντας τα τρία μέρη α-β-γ σαν μια ιστορία με ζώα - κυνηγούς - καταδίωξη τότε κάνουμε ένα πρώτο βήμα στον τρόπο που μπορούν τα παιδιά να ακούν δημιουργικά τη μουσική. Το ίδιο μπορούμε να κάνουμε χρησιμοποιώντας ένα απόσπασμα από το soundtrack μιας κινηματογραφικής ταινίας, δίνοντας στα παιδιά μόνο έναν αρχικό τίτλο. Εάν για παράδειγμα δουλεύουμε διεπιστημονικά πάνω στο θέμα της θάλασσας μπορούμε να οργανώσουμε ένα παιχνίδι όπου κάθε ομάδα παιδιών καλείται να φανταστεί, με βάση τη μουσική που ακούει, μια δικής της ιστορία και στη συνέχεια να την δραματοποιήσει. Όπως και πριν, μπορούμε να προχωρήσουμε τη δραστηριότητα γράφοντας την ιστορία και δημιουργώντας μικρά εικονογραφημένα βιβλία με τα κείμενα και τις ζωγραφιές των παιδιών. Είναι χαρακτηριστική η απορία μιας δασκάλας όταν παρατηρούσε τα παιδιά μιας Β΄ τάξης δημοτικού σχολείου που έφτιαχναν όλοι μαζί το βιβλίο τους το οποίο ξεκίνησε με ερέθισμα τα πρώτα μέρη από το μουσικό έργο «Εικόνες από μια έκθεση» του Mussorgsky. «Δεν το καταλαβαίνω», είπε, «εγώ κάθε φορά που τους δίνω εργασία στο “σκέφτομαι και γράφω”, βαριούνται να γράψουν».

3. ΣΥΝΟΨΗ

Η σύνδεση της μουσικής με το παραμύθι μπορεί να λειτουργήσει είτε προς τη μια κατεύθυνση είτε προς την άλλη. Γέφυρα σε αυτή τη σύνδεση είναι το παιχνίδι. Καρπός αυτής της σύνδεσης μπορεί να είναι διάφοροι εκπαιδευτικοί στόχοι όπως η δημιουργικότερη συνεργασία των μαθητών μιας σχολικής τάξης, η ανάπτυξη του μουσικού τους αισθητηρίου αλλά και γενικότερα η ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους μέσα σε ένα πλαίσιο αυτοεκτίμησης και αμοιβαίου σεβασμού. Καρπός δηλαδή αυτής της σύνδεσης είναι η ίδια η γλώσσα.

4. ΠΗΓΕΣ

- Γρηγορίου, Μ., (1994). *Μουσική για παιδιά και για έξυπνους μεγάλους. Β΄ τόμος: Οι γλώσσες και οι λειτουργίες της μουσικής*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Jaccottet, P., (2006). *Καπνός και κρύσταλλο. Ποήματα 1946-1967*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Mannoni, M., (2002). *Η πρώτη συνάντηση με τον ψυχαναλυτή*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Winnicott, D., (2003). *Διαδικασίες ωρίμανσης και διευκολυντικό περιβάλλον. Μελέτες για τη θεωρία της συναισθηματικής ανάπτυξης*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.